

---

pai NgalopaniShath

पैङ्गलोपनिषत्

Document Information

Text title : Paingal Upanishad

File name : paingala.itx

Category : upanishhat

Location : doc_upanishhat

Author : Vedic Tradition

Transliterated by : Sunder Hattangadi

Proofread by : Sunder Hattangadi

Description-comments : 59/108; Shukla Yajur Veda, Samanya Upanishad

Latest update : July 16, 1999

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

April 1, 2025

sanskritdocuments.org

पैङ्गलोपनिषत्

शुक्लयजुर्वेदीय सामान्य उपनिषत् ॥

पैङ्गलोपनिषद्वेद्यं परमानन्दविग्रहम् ।

परितः कलये रामं परमाक्षरवैभवम् ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुद्व्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

अथ ऽ पैङ्गलो याज्ञवल्क्यमुपसमेत्य

द्वादशवर्षशुश्रूषापूर्यकं

परमरहस्यकैवल्यमनुभूतीति पप्रच्छ । स ङोवाच

याज्ञवल्क्यः सदेव सोम्येदमग्र आसीत् ।

तन्नित्यमुक्तमविड्यं सत्यज्ञानानन्दं परिपूर्णं

सनातनमेकमेवाद्वितीयं ब्रह्म ।

तस्मिन्मरुशुक्तिकास्थाणुस्फुटिकादौ

जलरौप्यपुरुषरेषादिवल्लोडितशुक्लकृष्णगुणमयी

गुणसाम्यानिर्वाच्या मूलप्रकृतिरासीत् । तत्प्रतिबिम्बितं

यत्तत्साक्षियैतन्ममासीत् । सा पुनर्विकृतिं प्राप्य

सत्त्वोद्भ्रिक्ताऽव्यक्ताप्यावरणशक्तिरासीत् । तत्प्रतिबिम्बितं

यत्तदीश्वर्यैतन्ममासीत् । स स्वाधीनमायः सर्वज्ञः

सृष्टिस्थितिलयानामादिकर्ता जगद्गुरुरूपो भवति ।

स्वस्मिन्विलीनं सकलं जगदाविर्भावयति ।

प्राणिकर्मवशादेष पटो यद्ब्रह्मसारितः

प्राणिकर्मक्षयात्पुनस्तिरोभावयति । तस्मिन्नेवापिलं विश्वं

सङ्क्षोभितपटवद्भर्तते । षशाधिष्ठितावरणशक्तितो

रजोद्भ्रिक्ता मडदाप्या विक्षेपशक्तिरासीत् । तत्प्रतिबिम्बितं

यत्तद्धिरण्यगर्भयैतन्यमासीत् । स मलत्तत्त्वाभिमानी
 स्पष्टास्पष्टवपुर्भवति ।
 छिरण्यगर्भाधिष्ठितविक्षेपशक्तिस्तमोद्विक्तालङ्काराभिधा
 स्थूलशक्तिरासीत् । तत्प्रतिबिम्बितं
 यत्तद्धिराटयैतन्यमासीत् । स तदभिमानी स्पष्टवपुः
 सर्वस्थूलपालको विष्णुः प्रधानपुरुषो भवति ।
 तस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः । आकाशाद्वायुः । वायोरग्निः
 । अग्नेरापः । अद्भ्यः पृथिवी । तानि पञ्च तन्मात्राणि
 त्रिगुणानि भवन्ति । अष्टकामो जगद्योनिस्तमोगुणमधिष्ठाय
 सूक्ष्मतन्मात्राणि भूतानि स्थूलीकर्तुं सोऽकामयत् ।
 सृष्टेः परिमितानि भूतान्येकमेकं द्विधा विधाय
 पुनश्चतुर्धा कृत्वा स्वस्वेतरद्वितीयांशैः पञ्चधा
 संयोज्य पञ्चीकृतभूतैरनन्तकोटिब्रह्माण्डानि
 तत्तदण्डोचितगोलकस्थूलशरीराण्यसृजत् । स
 पञ्चभूतानां रज्जेशांश्चतुर्धा कृत्वा
 भागत्रयात्पञ्चवृत्त्यात्मकं प्राणमसृजत् । स तेषां
 तुर्यभागेन कर्मेन्द्रियाण्यसृजत् । स तेषां सत्त्वांशं
 यतुर्धा कृत्वा भागत्रयसमष्टितः
 पञ्चक्रियावृत्त्यात्मकमन्तःकरणमसृजत् । स तेषां
 सत्त्वतुरीयभागेन ज्ञानेन्द्रियाण्यसृजत् । सत्त्वसमष्टित
 षण्डिन्द्रियपालकानसृजत् । तानि सृष्टान्यण्डे प्रायिक्षिपत्
 । तदाज्ञया समष्ट्यण्डं व्याप्य तान्यतिष्ठन् ।
 तदाज्ञयालङ्कारसमन्वितो विराट् स्थूलान्यरक्षत् ।
 छिरण्यगर्भस्तदाज्ञया सूक्ष्माण्यपालयत् । अण्डस्थानि तानि
 तेन विना स्पन्दितुं येष्टितुं वा न शक्नुः । तानि
 येतनीकर्तुं सोऽकामयत् ब्रह्माण्डब्रह्मरन्ध्राणि
 समस्तव्यष्टिमस्तकान्विदार्य तदेवानुप्राविशत् । तदा
 जडान्यपि तानि येतनवत्स्वकर्माणि यच्छिरे । सर्वज्ञेशो
 मायावेशसमन्वितो व्यष्टिदेहं प्रविश्य तथा मोडितो
 श्रुवत्वमगमत् ।
 शरीरत्रयतादात्म्याल्लर्तृत्वभोक्तृत्वतामगमत् ।
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिमूर्च्छामरणधर्मयुक्तो

ઘટીયન્નવદુદ્ધિગ્નો જાતો મૃત ઇવ કુલાલયઙ્કન્યાયેન
પરિભ્રમતીતિ ॥ ઇતિ પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧ ॥

અથ પૈંગલો યાજ્ઞવલ્ક્યમુવાચ સર્વલોકાનાં
સૃષ્ટિસ્થિત્યન્તઃકૃદ્ધિભૂરીશઃ કથં જીવત્વમગમદિતિ । સ
હોવાચ યાજ્ઞવલ્ક્યઃ સ્થૂલસૂક્ષ્મકારણદેહોદ્ભવપૂર્વકં
જીવેશ્વરસ્વરૂપં વિવિચ્ય કથયામીતિ
સાવધાનેનૈકાગ્રતયા શ્રૂયતામ્ । ઈશઃ
પગ્ચીકૃતમહાભૂતલેશાનાદાય
વ્યષ્ટિસમષ્ટયાત્મકસ્થૂલશરીરાણિ યથાક્રમમકરોત્ ।
કપાલયર્માન્નાસ્થિમાંસનખાનિ પૃથિવ્યંશાઃ ।
રક્તમૂત્રલાલાસ્વેદાદિકમવંશાઃ ।
ક્ષુત્તૃષ્ણોષ્ણમોહમૈથુનાદા અગ્ન્યંશાઃ ।
પ્રચારણોત્તારણશ્ચાસાદિકા વાય્વંશાઃ । કામક્રોધાદયો
વ્યોમાંશાઃ । એતત્સદ્ઘાતં કર્મણિ સચ્ચિતં ત્વગાદિયુક્તં
બાલ્યાદેવસ્થાભિમાનાસ્પદં બહુદોષાશ્રયં સ્થૂલશરીરં
ભવતિ ॥

અથાપગ્ચીકૃતમહાભૂતરજોશભાગત્રયસમષ્ટિતઃ
પ્રાણમસૃજત્ । પ્રાણાપાનવ્યાનોદાનસમાનાઃ પ્રાણવૃત્તયઃ
। નાગકૂર્મકૃકરદેવદત્તધનગ્જયા ઉપપ્રાણાઃ ।
હૃદાસનનાભિકણ્ઠસર્વાંગુગાનિ સ્થાનાનિ ।
આકાશાદિરજોગુણતુરીયભાગેન કર્મેન્દ્રિયમસૃજત્ ।
વાક્યાણિપાદપાયૂપાસ્થાસ્તદ્વૃત્તયઃ ।
વચનાદાનગમનવિસર્ગાનન્દાસ્તદ્વિષયાઃ ॥

એવં ભૂતસત્વાંશભાગત્રયસમષ્ટિતોઽન્તઃકરણમસૃજત્
। અન્તઃકરણમનોબુદ્ધિચિત્તાહકુરાસ્તદ્વૃત્તયઃ ।
સકુલ્પનિશ્ચયસ્મરણાભિમાનાનુસન્ધાનાસ્તદ્વિષયાઃ ।
ગલવદનનાભિહૃદયભૂમધ્યં સ્થાનમ્ ।
ભૂતસત્વતુરીયભાગેન જ્ઞાનેન્દ્રિયમસૃજત્ ।
શ્રોત્રત્વક્ષ્યક્ષુર્જિહ્વાદ્રાણાસ્તદ્વૃત્તયઃ ।
શબ્દસ્પર્શરૂપરસગન્ધાસ્તદ્વિષયાઃ ।
દિગ્વાતાર્કપ્રયેતોઽશ્ચિવહ્નીન્દ્રોપેન્દ્રમૃત્યુકાઃ । ચન્દ્રો

विष्णुश्चातुर्वक्त्रः शम्भुश्च कारणाधिपाः ॥

अथान्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञामयानन्दमयाः पञ्च
कोशाः । अन्नरसेनैव भूत्वान्नरसेनाभिवृद्धिं
प्राप्यान्नरसमयपृथिव्यां यद्वितीयते सोऽन्नमयकोशः ।
तदेव स्थूलशरीरम् । कर्मेन्द्रियैः सः प्राणादिपञ्चकं
प्राणमयकोशः । ज्ञानेन्द्रियैः सः बुद्धिर्विज्ञानमयकोशः ।
अेतत्कोशत्रयं लिङ्गशरीरम् ।
स्वरूपज्ञानमानन्दमयकोशः । तत्कारणशरीरम् ॥

अथ ज्ञानेन्द्रियपञ्चकं कर्मेन्द्रियपञ्चकं
प्राणादिपञ्चकं विद्यदादिपञ्चकमन्तःकरणयतुष्टयं
कामकर्मतमांस्यष्टपुरम् ॥

एशाज्ञया विराजो व्यष्टिदंडं प्रविश्य बुद्धिमधिष्ठाय
विश्वत्वमगमत् । विज्ञानात्मा विद्याभासो विश्वो व्यावहारिको
जाग्रत्स्थूलदंडाभिमानी कर्मभूरिति य विश्वस्य नाम
भवति । एशाज्ञया सूत्रात्मा व्यष्टिसूक्ष्मशरीरं
प्रविश्य मन अधिष्ठाय तैजसत्वमगमत् । तैजसः
प्रातिभासिकः स्वप्नरूपित इति तैजसस्य नाम भवति ।
एशाज्ञया मायोपाधिरव्यक्तसमन्वितो व्यष्टिकारणशरीरं
प्रविश्य प्राज्ञत्वमगमत् । प्राज्ञोविच्छिन्नः पारमार्थिकः
सुषुप्त्यभिमानीति प्राज्ञस्य नाम भवति ।
अव्यक्तवेशाज्ञानाच्छादितपारमार्थिकशुवस्य
तत्त्वमस्याद्विवाक्यानि ब्रह्मणैकतां जगुः
नेतरयोर्व्यावहारिकप्रातिभासिकयोः ।
अन्तःकरणप्रतिबिम्बितयैतन्मं यत्तदेवावस्थात्रयभागभवति
। स जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यवस्थाः प्राप्य घटीयन्त्रवदुद्भिन्नो
जातो मृत एव स्थितो भवति । अथ
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिमूर्च्छामरणाद्यवस्थाः पञ्च भवन्ति
॥

तत्तदेवताग्रहान्वितैः श्रोत्रादिज्ञानेन्द्रियैः
शब्धाद्यर्थविषयग्रहणज्ञानं जाग्रदवस्था भवति ।

તત્ર ભ્રૂમધ્યં ગતો જીવ આપાદમસ્તકં વ્યાપ્ય
 કૃષિશ્રવણાદ્યભિલક્રિયાકર્તા ભવતિ । તત્ત્વલભુક્ટ ચ
 ભવતિ । લોકાન્તરગતઃ કર્માર્જિતકૃલં સ એવ ભુક્ટો । સ
 સાર્વભૌમવદ્વ્યવહારાચ્છાન્ત અન્તર્ભવનં પ્રવેદું
 માર્ગમાશ્રિત્ય તિષ્ઠતિ । કરણોપરમે
 જાગ્રત્સંસ્કારોત્થપ્રબોધવદ્ગ્રાહ્યગ્રાહકરૂપસ્ફુરણં
 સ્વપ્નાવસ્થા ભવતિ । તત્ર વિશ્વ એવ
 જાગ્રદ્વ્યવહારલોપાત્રાડીમધ્યં ચરંસ્તૈજસત્વમવાપ્ય
 વાસનારૂપકં જગદ્વૈચિત્ર્યં સ્વભાસા ભાસયન્યથેષ્ણિતં
 સ્વયં ભુક્ટો ॥

ચિત્તૈકકરણા સુષુપ્ત્યવસ્થા ભવતિ ।
 ભ્રમવિશ્રાન્તશકુનિઃ પક્ષૌ સંહૃત્ય નીડાભિમુખં યથા
 ગચ્છતિ તથા જીવોડપિ જાગ્રત્સ્વપ્નપ્રપચ્ચે વ્યવહૃત્ય
 શ્રાન્તોડજ્ઞાનં પ્રવિશ્ય સ્વાનન્દં ભુક્ટો ॥

અકસ્માન્મુદ્ગરદણ્ડાદૈસ્તાડિતવદ્ભયાજ્ઞાનાભ્યામિન્દ્રિયસડ્ઘ
 આતૈઃ કમ્પન્નિવ મૃતતુલ્યા મૂર્ચ્ઞા ભવતિ ।
 જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તિમૂર્ચ્ઞાવસ્થાનામન્યા
 બ્રહ્માદિસ્તમ્બપર્યન્તં સર્વજીવભયપ્રદા સ્થૂલદેહવિસર્જની
 મરણાવસ્થા ભવતિ । કર્મેન્દ્રિયાણિ જ્ઞાનેન્દ્રિયાણિ
 તત્તદ્વિષયાન્પ્રાણાન્સંહૃત્ય કામકર્માન્વિત
 અવિદ્યાભૂતવેદિતો જીવો દેહાન્તરં પ્રાપ્ય લોકાન્તરં
 ગચ્છતિ । પ્રાક્કર્મફલપાકેનાવર્તાન્તરકીટવદ્વિશ્રાન્તિં
 નૈવ ગચ્છતિ । સત્કર્મપરિપાકતો બહૂનાં જન્મનામન્તે
 નૃણાં મોક્ષેચ્છા જાયતે । તદા સદુરુમાશ્રિત્ય
 ચિરકાલસેવયા બન્ધં મોક્ષં કશ્ચિત્પ્રયાતિ । અવિચારકૃતો
 બન્ધો વિચારાન્મોક્ષો ભવતિ । તસ્માત્સદા વિચારયેત્ ।
 અધ્યારોપાપવાદતઃ સ્વરૂપં નિશ્ચયીકર્તું શક્યતે ।
 તસ્માત્સદા વિચારયેજજગજીવપરમાત્મનો
 જીવભાવજગદ્ભાવબાધે પ્રત્યગભિન્નં બ્રહ્મૈવાવશિષ્યત
 ઇતિ ॥ ઇતિ દ્વિતીયોડધ્યાયઃ ॥ ૨ ॥
 અથ હૈનં પૈંગલઃ પ્રપચ્ચ યાજ્ઞવલ્ક્યં

मडावाक्यविवरणमनुभूडीति । स ङोवाय
याज्ञवल्क्यस्तत्त्वमसि त्वं तदसि त्वं ब्रह्मास्यत्वं
ब्रह्मास्मीत्यनुसन्धानं कुर्यात् । तत्र पारोक्ष्यशब्दः
सर्वज्ञत्वादिलक्षणो मायोपाधिः सञ्चिदानन्दलक्षणो
जगद्योनिस्तत्पदवाच्यो भवति । स
अेवान्तःकरणसम्बन्धोऽस्मत्प्रत्ययावलम्बनस्त्वम्पदवाच्यो
भवति । परञ्चोपाधिमायाविद्ये विहाय तत्त्वंपदलक्ष्यं
प्रत्यगभिन्नं ब्रह्म । तत्त्वमसीत्यत्वं ब्रह्मास्मीति
वाक्यार्थविचारः श्रवणं भवति । अेकान्तेन
श्रवणार्थानुसन्धानं मननं भवति ।
श्रवणमनननिर्विधिङित्सेऽर्थे वस्तुन्येकतानवत्तया
येतःस्थापनं निदिध्यासनं भवति । ध्यातृध्याने विहाय
निवातस्थितदीपवद्ध्येयैकगोचरं चित्तं समाधिर्भवति ।
तदानीमात्मगोचरा वृत्तयः समुत्थिता अज्ञाता भवन्ति ।
ताः स्मरणानुसन्धीयन्ते । एतानादिसंसारे सञ्चिताः
कर्मकोटयोऽनेनैव विलयं यान्ति ।
ततोभ्यासपाटवात्सोऽस्रशः सदाभृतधारा वर्षति । ततो
योगवित्तमाः समाधिं धर्ममेघं प्राडुः । वासनाजले
निःशेषममुना प्रविवापिते कर्मसञ्चये पुण्यपापे
समूलोन्मूलिते प्राङ्परोक्षमपि
करतलामलकवद्वाक्यमप्रतिबद्धापरोक्षसाक्षात्कारं
प्रसूयते । तदा ज्ञानमुक्तो भवति ॥
एतः पञ्चीकृतभूतानामपञ्चीकरणं कर्तुं
सोऽकामयत । ब्रह्माएतद्गतलोकाकार्यंरूपांश्च
कारणत्वं प्रापयित्वा ततः सूक्ष्माङ्गं कर्मन्द्रियाणि
प्राणांश्च ज्ञानेन्द्रियाण्यन्तःकरणयतुष्टयं
यैकीकृत्य सर्वाणि भौतिकानि कारणे भूतपञ्चके संयोज्य
भूमिं जले जलं वह्नौ वह्निं वायौ वायुमाकाशे
याकाशमलङ्कारे आलङ्कारं मलयति मलयत्यन्तेऽव्यक्तं
पुरुषे कमेण विलीयते । विराट्ऽद्विरण्यगर्भेश्वरा
उपाधिविलयात्परमात्मनि लीयन्ते ।

पञ्चीकृतमडाभूतसम्भवकर्मसञ्चितस्थूलदेहः
 कर्मक्षयात्सत्कर्मपरिपाकतोऽपञ्चीकरणं प्राप्य
 सूक्ष्मेणैकीभूत्वा कारणरूपत्वमासाद्य तत्कारणं
 कूटस्थे प्रत्यगात्मनि विलीयते । विश्वतैजसप्राज्ञाः
 स्वस्वोपाधिलयात्प्रत्यगात्मनि लीयन्ते । अण्डं ज्ञानाग्निना
 दग्धं कारणैः सल परमात्मनि लीनं भवति । ततो ब्राह्मणः
 समाहितो भूत्वा तत्त्वंपदैक्यमेव सदा कुर्यात् । ततो
 मेधापायैऽशुभानिवात्माविर्भवति । ध्यात्वा
 मध्यस्थमात्मानं कलशान्तरदीपवत् ।
 अङ्गुष्ठमात्रमात्मानमधूमज्ज्योतिरूपकम् ॥ १ ॥

प्रकाशयन्तमन्तःस्थं ध्यायेत्कूटस्थमव्ययम् ।
 ध्यायन्नास्ते मुनिश्चैव यासुमेराभूतेस्तु यः ॥ २ ॥

शुवन्मुक्तः स विज्ञेयः स धन्यः कृतकृत्यवान् ।
 शुवन्मुक्तपदं त्यज्वा स्वदेहे कालसाहृते ।
 विशत्येहेलमुक्तत्वं पवनोऽस्पन्दतामिव ॥ ३ ॥

अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं

तथा रसं नित्यमगन्धवश्च यत् ।

अनाद्यनन्तं मलयः परं ध्रुवं

तदेव शिष्यत्यमलं निरामयम् ॥ ४ ॥ इति ॥ इति

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ हैनं पैङ्गलः प्रपश्य याज्ञवल्क्यं ज्ञानिनः किं
 कर्म का य स्थितिरिति । स ङोवाय याज्ञवल्क्यः ।
 अमानित्वादिसम्पन्नो मुमुक्षुरेकविंशतिकुलं तारयति ।
 ब्रह्मविन्मात्रेण कुलमेकोत्तरशतं तारयति ।
 आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव य । बुद्धिं तु
 सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव य ॥ १ ॥

धन्द्वाणि उयानाहुर्विषयांस्तेषु गोयरान् । जङ्गमानि
 विमानानि लृद्यानि मनीषिणः ॥ २ ॥

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मर्लर्षयः । ततो नारायणः
 साक्षाद्दृष्टये सुप्रतिष्ठितः ॥ ३ ॥

प्रारब्धकर्मपर्यन्तमङ्घ्रिनिर्भोकवद्व्यवहरति ।

यन्द्रवच्यरते देडी स मुक्तश्चानिकेतनः ॥ ४ ॥

तीर्थे श्रपयगृहे वा तनुं विहाय याति कैवल्यम् ।

प्राणानवकीर्य याति कैवल्यम् ॥

तं पश्चाद्दिग्बलिं कुर्यादथवा भननं यरेत् । पुंसः

प्रप्रज्जनं प्रोक्तं नेतराय कदाचन ॥ ५ ॥

नाशौचं नाग्निकार्यं च न पिण्डं नोदकडिया । न

कुर्यात्पार्वण्यदीनि ब्रह्मभूताय भिक्षवे ॥ ६ ॥

दग्धस्य दहनं नास्ति पक्वस्य पयनं यथा ।

ज्ञानाग्निदग्धदहनस्य न च ब्राह्मं न च डिया ॥ ७ ॥

यावद्योपाधिपर्यन्तं तावच्छुश्रूषयेद्गुरुम् ।

गुरुवद्गुरुभार्यायां तत्पुत्रेषु च वर्तनम् ॥ ८ ॥

शुद्धमानसः शुद्धचिद्रूपः सङ्घिष्युः सोऽहमस्मि सङ्घिष्युः

सोऽहमस्मीति प्राप्ते ज्ञानेन विज्ञाने ज्ञेये परमात्मनि वृद्धि

संस्थिते देहे लब्धशान्तिपदं गते तदा

प्रभामनोबुद्धिशून्यं भवति । अमृतेन तृप्तस्य पयसा किं

प्रयोजनम् । अथैव स्वात्मानं ज्ञात्वा वेदैः प्रयोजनं किं

भवति । ज्ञानामृततृप्तयोगिनो न किञ्चित्कर्तव्यमस्ति

तदस्ति चेन्न स तत्त्वविद्भवति । दूरस्थोऽपि न दूरस्थः

पिण्डवर्जितः पिण्डस्थोऽपि प्रत्यगात्मा सर्वव्यापी भवति ।

वृद्धयं निर्मलं कृत्वा चिन्तयित्वाप्यनामयम् । अलभेव

परं सर्वमिति पश्येत्परं सुषुम् ॥ ९ ॥

यथा जले जलं क्षिप्तं क्षीरे क्षीरं घृते घृतम् ।

अविशेषो भवेत्तद्भ्रज्जिवात्मपरमात्मनोः ॥ १० ॥

देहे ज्ञानेन दीपिते बुद्धिरभाषाकाररूपा यदा भवति

तदा विद्वा-ब्रह्मज्ञानाग्निना कर्मबन्धं निर्दलेत् । ततः

पवित्रं परमेश्वराप्यमद्वैतरूपं विमलाम्भराभम् ।

यथोदके तोयमनुप्रविष्टं तथात्मरूपो निरुपाधिसंस्थितः

॥ ११ ॥

आकाशवत्सूक्ष्मशरीर आत्मा न दृश्यते वायुवदन्तरात्मा ।
स आढ्यमभ्यन्तरनिश्चलात्मा ज्ञानोक्त्यापश्यति
यान्तरात्मा ॥ १२ ॥

यत्रयत्र मृतो ज्ञानी येन वा केन मृत्युना । यथा
सर्वगतं व्योम तत्रतत्र लयं गतः ॥ १३ ॥

घटाकाशमिवात्मानं विलयं वेत्ति तत्त्वतः । स गच्छति
निरालम्बं ज्ञानालोकं समन्ततः ॥ १४ ॥

तपेद्दर्शसदस्त्राणि ऐकपादस्थितो नरः । अेतस्य ध्यानयोगस्य
कलां नार्हति षोडशीम् ॥ १५ ॥

षट् ज्ञानमिदं ज्ञेयं तत्सर्वं ज्ञातुमिच्छति । । अपि
वर्षसदस्त्रायुः शास्त्रान्तं नाधिगच्छति ॥ १६ ॥

विज्ञेयोऽक्षरतन्मात्रो ज्ञुवितं वापि यच्च्यलम् । विडाय
शास्त्रजालानि यत्सत्यं तद्गुपासताम् ॥ १७ ॥

अनन्तकर्मशौचं य जपो यज्ञस्तथैव य ।
तीर्थयात्राभिगमनं यावत्तत्त्वं न विन्दति ॥ १८ ॥

अहं ब्रह्मेति नियतं मोक्षलक्षेतुर्मुहात्मनाम् । द्वे पदे
बन्धमोक्षाय न ममेति ममेति य ॥ १९ ॥

ममेति बध्यते जन्तुर्निर्ममेति विमुच्यते । मनसो ज्युन्मनी भावे
द्वैतं नैवोपलभ्यते ॥ २० ॥

यदा यात्युन्मनीभावस्तदा तत्परमं पदम् । यत्रयत्र मनो
याति तत्रतत्र परं पदम् ॥ २१ ॥

तत्रतत्र परं ब्रह्म सर्वत्र समवस्थितम् ।
उन्यान्मुष्टिभिराकाशं क्षुधार्तः पाण्डयेत्तुषम् ॥ २२ ॥

नाहं ब्रह्मेति जानाति तस्य मुक्तिर्न जायते । य
अेतद्गुपनिषदं नित्यमधीते सोऽग्निपूतो भवति । स वायुपूतो
भवति । स आदित्यपूतो भवति । स ब्रह्मपूतो भवति । स
विष्णुपूतो भवति । स रुद्रपूतो भवति । स सर्वेषु
तीर्थेषु स्नातो भवति । स सर्वेषु वेदेष्वधीतो भवति ।

स सर्ववेदप्रतयथासु यश्चितो भवति । तेनेतिडासपुराणानां

रुद्राणां शतसहस्राणि जमानि कृत्वानि भवन्ति ।

प्राणवानामयुतं जमं भवति । दश

पूर्वान्दशोत्तरान्पुनाति । स पङ्क्तिपावनो भवति । स

महान्भवति ।

ब्रह्महत्यासुरापानस्वर्गार्स्तोयगुरुतल्पगमनतत्संयोगिपातकेभ्य

ः पूतो भवति । तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः

। द्विवीच यक्षुराततम् ॥ तद्विप्रासो विपन्यवो जगृवांसः

समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ॐ सत्यमित्युपनिषत्

॥

ॐ पूर्णामद धति शान्तिः ॥

धति पैङ्गलोपनिषत्समाम्ना ॥

Encoded by Sunder Hattangadi

---

pai NgalopaniShath

pdf was typeset on April 1, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

